

मा. मुंबई उच्च न्यायालयालयाने अर्ध-न्यायिक प्राधिकरणाच्या कार्यपध्दतीसाठी विहित केलेली मार्गदर्शक तत्त्वे

मा. मुंबई उच्च न्यायालयालयाचे न्यायमुर्ती, मा. श्री. व्ही.सी. डागा आणि मा. श्री. राजेश जी. केतकर, यांच्या खंडपीठाने (दिवाणी अधिकार क्षेत्र) रिट याचिका क्र. ९७०८/२०१० (श्रीमती छाया जगन काळे विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य व इतर) मध्ये दिनांक १७ फेब्रुवारी २०११ रोजी निकाल देऊन "अर्ध-न्यायिक प्राधिकरणाच्या कार्यपध्दतीसाठी मार्गदर्शक तत्त्वे" (Procedural Guidelines for Quasi-Judicial Authority) निश्चित केली आहेत.

उक्त निकालपत्रात मा. उच्च न्यायालयाने विहित केलेल्या मुद्द्यांचा स्वैर अनुवाद खालील प्रमाणे आहे:

"सुनावणी दरम्यान, आम्ही मूळ अभिलेखाचा अभ्यास केला.आम्हांपैकी एकाने (मा. श्री. व्ही.सी. डागा यांनी) रिट याचिका क्र. ४१०१/२००७ मध्ये दिनांक २४.३.२००९ रोजीच्या निकालपत्रात, अर्ध-न्यायिक प्राधिकरणासाठी प्रक्रियात्मक मार्गदर्शक तत्त्वे जारी करूनही, अधिकारी वरील मार्गदर्शक तत्त्वांचे पालन करत नाहीत हे लक्षात घेऊन आम्ही व्यथित झालो आहोत.

(During the course of hearing, we have perused the original record.

We are disturbed to note that despite one of us (V. C. Daga J.) issuing the procedural Guidelines for quasi-judicial authority in Writ Petition No.4101 of 2007 in the judgment dated 24.3.2009, the authorities are not following the said Guidelines)

आम्ही त्या निर्णयाच्या परिच्छेद क्रमांक १७ मध्ये नमूद केलेल्या मार्गदर्शक तत्त्वांना मान्यता देतो आणि त्यांचा पुनरुच्चार करतो. तयार संदर्भासाठी ते येथे-खाली पुनरुत्पादित केले आहेत:

(We approve and reiterate the said Guidelines which have been laid down in Paragraph No.17 of that judgment. For ready reference they are reproduced herein-below:)

"अर्ध-न्यायिक प्राधिकरणाच्या कार्यपध्दतीसाठी मार्गदर्शक तत्त्वे" ("Procedural Guidelines for Quasi-Judicial Authority:)

हे न्यायालय, भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद २२६ आणि २२७ अन्वये प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून, मंत्री, सचिव, अधिकारी आणि याचिकाकर्त्यांसह अपील, पुनरीक्षण, पुनर्विलोकन अर्ज आणि अंतरिम सुनावणी आणि निर्णय घेताना अर्ध-न्यायिक अधिकाऱ्यांनी खालील प्रक्रिया विहित करित आहे.

(This Court in exercise of powers conferred under Articles 226 and 227 of the Constitution of India prescribes the following procedure to be adopted by quasi-judicial authorities including the Ministers, Secretaries, officials and litigants while hearing and determining appeals, revisions, review applications and interim applications etc.:)

१) अपील, पुनरीक्षण किंवा पुनर्विलोकन आणि/ किंवा कोणत्याही अर्ज दाखल करतांना ते अपील, पुनरीक्षण किंवा पुनर्विलोकन आणि/ किंवा कोणत्याही अर्ज, कोणत्या कायद्यांतर्गत आणि/किंवा कायद्याच्या कोणत्या तरतुदीनुसार दाखल केला आहे याचा उल्लेख असावा.

(1) Memo of appeal or revision, review and or any application shall specifically mention under which enactment and/or under what provisions of law the said appeal/ review/ revision or application is filed.

(२) अपिलार्थी/अर्जदाराने अपील किंवा पुनर्विलोकन दाव्यासह घटनाक्रमाचा सारांश, दिनांकासह सादर करावा.

(2) The appellant/ applicant shall give a synopsis of concise dates and events along with the memo of appeal or revision.

(३) अपील, पुनर्विलोकन आणि/किंवा अर्ज हा दावा प्रकरणातील आदेश/निर्णय प्राप्त झाल्यापासून या विषयाचे नियमन करणाऱ्या कायद्यांतर्गत विहित केलेल्या कालावधीत दाखल केला जाईल. विलंब झाल्यास, विलंबाच्या क्षमापनासाठीचा अर्ज संलग्न असला तरच अशा अपील, पुनर्विलोकन आणि/किंवा अर्जाचा विचार करण्यात यावा.

(3) The appeal, revision and/or application shall be filed within a period stipulated under the law governing the subject from the receipt of the order/ decision which is impugned in the above matter. In the event of delay, it should only be entertained along with application for condonation of delay.

(४) अपील, पुनर्विलोकन किंवा पुनरीक्षण दावा करतांना तो अर्जदाराने वैयक्तिकरित्या दाखल केल्यास, आवश्यक कागदपत्रांद्वारे त्याने त्याची ओळख प्रस्थापित करावी किंवा असा दावा अधिकृत एजंट आणि/किंवा वकिलामार्फत यांच्या मार्फत दाखल करण्यात यावा.

(4) At the time of presentation of the appeal, review or revision, the applicant shall, if, filed in person, establish his identity by necessary documents or he shall file proceedings through authorized agent, and/or advocate.

(५) प्रत्येक प्रतिवादी /जाब देणार यांच्यासाठी अर्ज/दाव्याच्या पुरेशा प्रती सादर करेल आणि अधिकाऱ्यांसाठी दोन अतिरिक्त प्रती देखील पुरवल्या जातील.

(5) The application shall be accompanied by sufficient copies for every opponents/ respondents and also supply 2 extra copies for the authorities.

(६) प्रतिवादी /जाब देणार यांना समन्स (नोटीस) बजावण्यासाठी, पुरेशा रकमेचे कोर्ट फी/पोस्टल स्टॅम्प यथास्थिती अर्जावर/अपीलच्या मेमोवर चिकटवले जातील.

(6) For issuance of summons to the opponents/ respondents, court fees/ postal stamps of sufficient amount shall be affixed on the application form/ memo of appeal or revision as the case may be.

(७) प्राधिकार्याद्वारे नोटीस बजावणी व्यतिरिक्त, अपिलार्थी/अर्जदार प्रत्येक प्रतिवादी /जाब देणार यांना पोहोच देय नोंदणीकृत टपाल सेवेद्वारे, स्वतंत्रपणे दाव्याची अतिरिक्त प्रत पाठवू शकेल आणि अशी प्रत पाठविल्याच्या पुराव्यासह, त्याबाबतचे प्रतिज्ञापत्र सादर करू शकेल. केवळ टपाल प्राधिकरणामार्फत याकामी देण्यात येणारी पावती हाच नोटीस बजावणीचा पुरावा मानला जाईल.

(7) In addition to service through the authority, appellant/applicant may separately send the additional copies to each of the opponents/respondents by registered post acknowledgement due and may file affidavit of service along with evidence of dispatch. The postal acknowledgment alone should be treated as evidence of service in the event of service through postal authority.

(८) स्थगिती, मनाई हुकूम/अन्य अंतरिम आदेश किंवा निर्देश अथवा अन्य अंतरिम सवलत मिळविण्याची निकड असेल तर, अर्जामध्ये अशा तातडीची विशिष्ट कारणे नमूद केलेली असावी, ज्यावर प्राधिकरण विचार करून आणि संक्षिप्त कारणे नोंदवून आदेश देऊ शकेल. असा आदेश पारीत झाल्यास, तो दाव्याशी संबंधित सर्व पक्षकारांना त्वरित पोहोच देय नोंदणीकृत टपाल सेवेद्वारे कळविला जाईल आणि कळविल्याचा पुरावा म्हणून त्याची पावती स्वतंत्रपणे जतन केली जाईल.

(8) In the event of an urgency of obtaining an interim relief like stay, injunction/other interim order or direction or status-quo etc. a specific case of urgency should be made out in the application, which the authority may entertain subject to the brief reasons recorded. The said order shall also be communicated immediately to all the effected persons. The proof of timely dispatch of the Registered A.D.s and all the acknowledgments shall be separately maintained.

(९) जर खरी निकड असेल, तर संबंधित अधिकारी विशिष्ट कालावधीसाठी, कारणे नमूद करून, ठराविक मुदतीपर्यंत तात्पुरती एकतर्फी अंतरिम स्थगिती देऊ शकतील. ही ठराविक मुदत, ज्या कालावधीत संबंधित प्रतिवादी /जाब देणार यांना असा तात्पुरता अंतरिम एकतर्फी स्थगिती आदेश बजावला जाईल तितक्या मुदतीपर्यंतचाच असेल. अपिलार्थी/अर्जदाराला लवकर सुनावणी घेण्याची आवश्यकता असेल किंवा तात्पुरती अंतरिम स्थगिती पुढे सुरु ठेवायची असेल तर त्यांनी, तात्पुरता एकतर्फी अंतरिम स्थगिती आदेश प्रतिवादी /जाब देणार यांना बजावल्याचे शपथपत्र पुराव्यासह दाखल करावे.

(9) If there is real urgency, the concerned authority may grant ex parte interim/ ad-interim relief for the reasons to be recorded for a particular period only within which time the service on the concerned opponents/respondents shall be affected. Appellant/ applicant should file affidavit of service, if such party requires early hearing or continuation for interim relief or of an appeal, revision or review.

(१०) सक्षम प्राधिकारी, सर्व पक्षकारांना सुनावणीची पुढील तारीख वेळ आणि ठिकाणासह कळवतील आणि शक्यतोवर, सुनावणीच्या या तारखेचे आणि वेळेचे पालन करतील.

(10) The competent authority shall also communicate next date of hearing to all the parties along with time and place and shall, as far as possible, adhere to the said date and time of hearing.

(११) दाव्याच्या विषयाशी संबंधित प्रत्येक विभागातील अधिकाऱ्याला सुनावणीच्या वेळी उपस्थित राहण्यास आणि प्रकरणात मदत करण्यास सांगितले जावे.

(11) The concerned official in every department should be asked to remain present at the time of hearing and assist the concerned authority in the matter.

(१२) नोटीस मिळाल्याची तारीख आणि सुनावणीची वास्तविक तारीख या दरम्यान वाजवी आणि पुरेसा वेळ देण्यात यावा. जर कोणताही पक्ष पुरेशा कारणास्तव सुनावणीच्या वेळी उपस्थित राहू शकत नसेल, तर अशा पक्षकाराला सुनावणीसाठी आणखी एक संधी दिली जावी.

(12) Reasonable sufficient time be provided between the date of receipt of notice and the actual date of hearing. If any party is unable to remain present at the time of hearing for a sufficient cause, one further opportunity should be given to such party for hearing.

(१३) अर्ध-न्यायिक प्रकरणांची सुनावणी करणारे प्राधिकारी अशा सुनावणीसाठी तारीख, वेळ आणि ठिकाण निश्चित करतील. अशा प्राधिकाऱ्याने सुनावणी सुरू असतांना वैयक्तिकरित्या किंवा फोनवर त्रयस्थ पक्षाशी संवाद साधण्यापासून स्वतःला परावृत्त करावे आणि निष्पक्ष सुनावणी प्रभावित होईल किंवा पूर्वग्रहदूषित होईल अशी कोणतीही कृती करू नये.

(13) The authority hearing quasi-judicial matters shall duly fix a date, time and venue for such hearing. Such authority shall refrain from interacting with third party during the course of hearing either in person or on phone and shall not do any act which would tend to affect or prejudice fair hearing.

(१४) सुनावणी पूर्ण झाल्यानंतर, सुनावणी घेणाऱ्या अधिकाऱ्याने शक्य तितक्या लवकर आणि सुनावणीच्या समाप्तीपासून चार ते आठ आठवड्यांच्या कालावधीत, सुनावणी दरम्यान त्याच्यासमोर सादर केले गेलेले अभिलेख, पुरावे तसेच सुनावणीच्या वेळी केला गेलेला युक्तीवाद या आधारांवर स्वयंस्पष्ट आदेश पारित करावा. अशा आदेशामध्ये, आदेशाच्या समर्थनार्थ कारणे असणे नमुद आवश्यक असेल.

(14) A speaking order shall be passed by the authority hearing the matter as early as possible after the hearing is concluded and, as far as possible, within a period of four to eight weeks from the conclusion of the hearing, on the basis of the record before it as well as the submissions made at the hearing. The order must contain reasons in support of the order.

(१५) सुनावणी पूर्ण झाल्यानंतर सुनावणी घेणारा अधिकारी, त्या दाव्याशी संबंधित कोणतीही माहिती किंवा कागदपत्रे स्वीकारणार नाही आणि/किंवा अशा कागदपत्रांच्या आणि/किंवा माहितीच्या आधारे स्वयंस्पष्ट आदेश पारित करणार नाही, जो पर्यंत सुनावणी पूर्ण झाल्यानंतर प्राप्त झालेली माहिती किंवा कागदपत्रे नैसर्गिक न्याय तत्वाचे पालन करून विरोधी पक्षकारांच्या निदर्शनास आणून देणार नाही.

(15) The authority shall not receive information or documents after the hearing is concluded and/or shall not pass the speaking order on the basis of such documents and/or information unless such material is brought to the notice of the parties to the proceedings following rules of natural justice.

(१६) अर्ध-न्यायिक प्राधिकार्याने सुनावणीवर दिलेला आदेश/निर्णय पोहोच देय नोंदणीकृत टपाल सेवेद्वारे सर्व पक्षकारांना तत्काळ कळविला जाईल.

(16) The order passed by the quasi-judicial authority on the hearing shall be forthwith communicated to all the parties by Registered A.D.

(१७) कोणत्याही राजकीय कार्यकर्ता, विधानसभेचे सदस्य, संसद सदस्य किंवा त्रयस्थ पक्ष यांच्याकडून अर्ध-न्यायिक कार्यवाहीमध्ये कोणताही अर्ज किंवा विनंती किंवा प्रार्थना स्वीकारली जाणार नाही, जोपर्यंत अशी व्यक्ती कार्यवाहीमध्ये पक्षकार किंवा जाब देणारी किंवा हस्तक्षेप करणारी नसेल.

(17) No application or request or prayer from the political worker, Member of Legislative Assembly, Member of Parliament or third party shall be entertained in the quasi-judicial proceedings unless such person is a party Respondent or intervenor in the proceedings.

(१८) घोषित केलेला आदेश सर्व पक्षकारांना ताबडतोब कळविण्यात यावा.

(18) The order pronounced shall be communicated to the parties immediately.

(१९) सुनावणी दरम्यान झालेल्या सर्व कार्यवाहीच्या नोंदी स्वतंत्रपणे रोजनामा मध्ये काळजीपूर्वक नोंदविल्या जातील.

(19) Record of hearing shall be meticulously maintained in a separate Roznama.

(२०) प्राधिकार्याला मदत करणारा संबंधित अधिकारी/कायदे सहाय्यक यांच्या टिपणीमध्ये केवळ प्रकरणाशी संबंधित तथ्ये, कायदेशीर तरतुदी आणि न्यायालयीन संदर्भ (असल्यास) समाविष्ट असतील.

(20) The notings of concerned officials/ law assistants to assist the authority shall include only content of facts and legal provisions along with case laws, if any.

(२१) प्राधिकरणाला मदत करणाऱ्या संबंधित अधिकारी/कायदे सहाय्यक अधिकार्यांनी लिहिलेली टिपणी आदेशाच्या स्वरूपात नसेल.

(21) The notings made by the law officials/ concerned officials shall not be in the form of order.

● मार्गदर्शिका क्रमांक ४ अन्वये, अपील, पुनरीक्षण किंवा पुनर्विलोकन यांचे सादरीकरण अधिकृत प्रतिनिधी आणि/किंवा वकील असलेल्या व्यक्तीद्वारेच केले जाईल.

म्हणून आम्ही अधिकाऱ्यांना निर्देश देतो की, त्यांनी संबंधित अधिकाऱ्यांसमोर हजर राहणाऱ्या पक्षांकडून लेखी अधिकारासाठी आग्रह धरावा. यामुळे नंतर कोणत्याही पक्षाकडून कोणतीही तक्रार करणे टाळता येईल.

So far as the Guideline No. 4 is concerned, it provides that the presentation of the appeal, review or revision shall be through the person who shall be an authorized agent and/or Advocate.

We therefore direct the authorities to insist for authorization in writing from the parties appearing before the concerned authorities. This will obviate making of any grievance by any party subsequently.

- मार्गदर्शिका क्र. १० मध्ये तरतूद आहे की, सक्षम अधिकाऱ्याने सर्व पक्षकारांना सुनावणीची पुढील तारीख आणि वेळ ठिकाणासह कळवावी आणि शक्यतोवर, सुनावणीच्या या तारखेचे आणि वेळेचे पालन करावे.

Guideline No.10 provides that the competent authority shall communicate the next date of hearing to all the parties along with the time and place and shall, as far as possible, adhere to the said date and time of hearing.

- मार्गदर्शिका क्र. १२ मध्ये तरतूद आहे की, सूचना प्राप्त झाल्याची तारीख आणि सुनावणीची वास्तविक तारीख या दरम्यान वाजवी पुरेसा वेळ देण्यात यावा, आम्ही अपेक्षा करतो की संबंधित पक्षांना सुनावणीची नोटीस लिखित स्वरूपात दिली जाईल आणि संबंधित पक्षांना नोटीस बजावली गेली हे सिद्ध करणाऱ्या पोहोच पावतीसह कार्यवाहीची योग्य नोंद ठेवली जाईल.

Guideline No.12 provides that the reasonable sufficient time shall be provided between the date of receipt of the notice and the actual date of hearing. We expect that the notice of hearing shall be given in writing to the concerned parties and proper record of the proceedings including acknowledgments evidencing service of notice on interested parties shall be maintained.

- मार्गदर्शिका क्र. १२ मध्ये असे नमूद केले आहे की, राजकीय कार्यकर्ता, विधानसभेचे सदस्य, संसद सदस्य किंवा त्रयस्थ पक्ष यांच्याकडून कोणताही अर्ज किंवा विनंती किंवा प्रार्थना अर्ध-न्यायिक कार्यवाहीमध्ये स्वीकारली जाणार नाही जोपर्यंत अशी व्यक्ती कार्यवाहीमध्ये पक्षकार, जाब देणारी किंवा हस्तक्षेप करणारी असेल.

Guideline No. 17 lays down that no application or request or prayer from political worker, Member of Legislative Assembly, Member of Parliament or third party shall be entertained in the quasi-judicial proceedings unless such person is a party Respondent or intervenor in the proceedings.

